

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(ΕΒΡΑΒΕΥΘΗ ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ)

ΤΟΜΟΣ ΕΞΗΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ΜΗΝΑ Δ. ΜΥΡΤΙΔΟΥ
1959

Ε.γ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Κωνσταντῖνος 'Ι. "Αρμαντος
(1874-1960)

Ε.γ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΑΜΑΝΤΟΣ (1874 - 1960)

Α'

Ίκανάς ημέρας πρὸ τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1959 εἶχομεν συμφωνήσει μετὰ τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου μου, ὅπως τὴν ἐπομένην τῆς μεγάλης ἑορτῆς τὸν ἐπισκεφθῶ, τὸ μὲν διὰ νὰ τῷ εὐχηθῶ ἐπὶ ταῖς ἑορταῖς καὶ τῷ ἐπικειμένῳ νέῳ ἔτει, τὸ δὲ διὰ νὰ συζητήσωμεν τὰ κατὰ τὴν πρόοδον τῆς προετοιμασίας τοῦ « τιμητικοῦ τόμου εἰς Κ. Ἰ. Ἀμαντον », τὴν ἔκδοσιν τοῦ ὁποίου ἐν τῇ οἰκίᾳ του εἶχομεν ἀποφασίσει δεκάς μαθητῶν καὶ φίλων του τὴν 29ην Νοεμβρίου 1959. Ἡ σχετικὴ ἐγκύκλιος εἶχεν ἐξαπολυθῆ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν καὶ αἱ ἀπαντήσεις ἤρχισαν καταφθάνουσαι. Ἡ ὁδὸς Πατριάρχου Ἰωακείμ μου ἦτο γνώριμος διότι καὶ ἄλλοι διδάσκαλοι μας (Ἐμμ. Πεζόπουλος, Π. Λωρεντζάτος) κατόικουν παρ' αὐτὴν ἄλλοτε, αὐτὸς δ' ὁ Κ. Ἀμαντος ἐπὶ μακρὰ ἔτη κατόικει εἴτε εἰς τὴν διασταύρωσίν της μὲ τὴν ὁδὸν Ἡροδότου ἢ περὶ τὸ τέρμα της, ἢ εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦ πρώτου ὁρόφου τοῦ ἀριθ. 8. Ἐκεῖ τὸν ἐπεσκεπτόμεν ἀπὸ μακροῦ, τοῦλάχιστον ἀπαξ τοῦ μηνός, ἐφ' ὅσον εὐρισκόμεθα ἀμφοτέρω εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐκεῖ τὸν εὖρον ἐτοιμαζόμενον διὰ νὰ δοκισθῆ ὑπουργὸς τῆς κυβερνήσεως Πλαστήρα πρῶταν τινὰ τοῦ Ἰανουαρίου 1945, μετὰ τὴν ἦταν τῶν κινηματιῶν. Καὶ εἰς τὸ γνωστὸν γραφεῖον, εἰς τὸ ἀγαπητὸν του ἡμίφως, συνεζητοῦμεν ἐπὶ μακρὰς ὥρας ἐπὶ προσώπων καὶ πραγμάτων, εἰς τρόπον ὥστε ἄλλοτε νὰ τῷ εἶμαι εὐχάρεστος καὶ ἄλλοτε ὄχι. Ἐκεῖ μου ἀνεκοίνωσε πολλάκις σχέδιά του διὰ ταξίδια, συγγραφάς, ὑποστηρίξεις προσώπων, καὶ εἰς αὐτὰ ὅλα δέν με εὕρισκε πάντοτε σύμφωνον. Ἡ γνωστὴ ὄμως ἠπιότης, τὸ μειλίχιον καὶ τὸ προσεκτικὸν τοῦ ἀνδρός, καὶ ἡ ἰδική μου ἀγάπη καὶ ὁ σεβασμὸς πρὸς ἓνα τῶν οἰκειοτέρων μου διδασκάλων, κατῶρθωναν νὰ ὑπερκεράσουν τὰς δυσκολίας μακροχρονίου συναφείας (καὶ κάποτε συνεργασίας), δύο προσώπων μὲ διαφορετικὰς πολιτικὰς καὶ φιλολογικὰς (εἰς πολλὰ) ἀντιλήψεις καὶ νὰ ἔχουν δημιουργήσει τὴν ἀμοιβαίαν ἐμπιστοσύνην.

* Ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων ἠναγκάσθην νὰ μείνω κλι-

νήρης, ἀδιαθετῶν ἤδη ἀπὸ ἑβδομάδος περίπου. Ἡ ἀδιαθεσία ἐκείνη ἐξελιχθῆ εἰς μακρὰν νόσον ἐκ τῆς ὁποίας τώρα ποὺ γράφω μόλις ἀναλαμβάνω. Παρὰ ταῦτα, ἠγέρθη τῆς κλίνης τὸ ἀπόγευμα ἐκεῖνο τῆς 26ης Δεκ. 1959 καὶ ἐπραγματοποίησα τὴν ὑπεσχημένην εἰς τὸ ζεῦγος Ἀμάντου ἐπίσκεψιν, ἡ ὁποία καὶ παρετάθη (ἀδιάρκτος ἐπισκέπτρια δὲν ἐννοοῦσε νὰ μᾶς ἀφήσῃ μόνους!). Τὸν ἐπληροφόρησα περὶ διαφόρων ζητημάτων καὶ τοῦ ἀναμνηστικοῦ τόμου. Μολονότι δ' ἓνα μῆνα πρὶν δὲν ἐφαινετο ἐπαιγόμενος, ἐκεῖνο τὸ βράδυ μοῦ εἶπε « γρήγορα, ὅσα μποροῦμε ». Τῷ ἀπήντησα ὅτι τοῦτο θὰ ἐξηριτάτο ἀπὸ τὴν ἔγκαιρον ἀφιξὶν τῶν συγγρασιῶν καὶ ἀπὸ τὴν εἰσπραξὶν τῶν ὑπεσχημένων ὑπὸ τοῦ κ. Στρατῆ Ἀνδρεαίδη χρημάτων δι' ὧν ἔ' ἀντεμετωπιζέτο ἡ διαπάγη. Ἀφοῦ ἀντιλλάξαμεν πάλιν εὐχάς, τὸν καληνύκτιας διὰ νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὸ κρεβάτι μου. Μετὰ δύο ἡμέρας εἰσηγόμενῃ εἰς κλινικὴν, χωρὶς νὰ κάμω πλέον τίποτε διὰ τὸν τόμον, ἐκεῖ δὲ μοῦ διεβιβιάθη τηλεφώνημα τοῦ διδασκάλου μου, διὰ τοῦ ὁποίου μοῦ ἐγνώριζεν ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ νὰ με ἴδῃ, γριππιῶν. Ἄν ἀνησύχησα, τὸν εἶχα ἴδει πολλὰκις ἀσθενοῦντα καὶ βαρέως μάλιστα. Εἶχομεν ἐκανελημμένως συνταξιδεύσει, καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, εἰς μακροτέρας μάλιστα ἐκδρομὰς, ἐγνώριζα τὴν ἀντοχὴν του. Πρὸ τριῶν ἐτῶν δὲ περίπου εἶχον ζοηρῶς ἐπιμένει νὰ μὴ πραγματοποιήσῃ ταξιδιὸν του εἰς τὴν Ἀμερικὴν, ὅπου τὸν ἐκάλουν οἱ ἀγαπητοὶ του Χῆοι συμπολίται τοῦ Νέου Κόσμου. Ἄν ἐροβήθῃν λοιπόν, οὐδὲ ὅταν ἀργότερα μοῦ εἶπον ὅτι εἰσῆχθη εἰς κλινικὴν. Οὐδέποτε εἶχον φαντασθῆ ὅτι ἡ ἡμερὸς ἐκείνη συνομιλία μας τῆς 26ης Δεκεμβρίου θὰ ἦτο ἡ τελευταία. Τὸ πνεῦμα τοῦ διδασκάλου μου ἦτο τόσον σπινθηροβόλον ἀκόμη καὶ τὰ σχέδιά του διὰ τὰ τρία προσεχῆ ἔτη τοῦλάχιστον (ἀργότερα, μετὰ τὴν ἐκδοσὶν τοῦ τριμηνικοῦ τόμου καὶ τῆς τελευταίας του συγγραφῆς, περὶ ἧς θὰ ὀμιλήσω περὶτέρας, ἤθελε νὰ γίνῃ ἡ ἀναθεώρησις καὶ μετάρρσις τῆς Ἱστορίας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους). Ὅμως ὁ θάνατος ἐπῆλθε τὴν 10.15' τῆς νυκτὸς τοῦ Σαββάτου τῆς 23 Ἰαν. 1960 πρὸς τὴν Κυριακὴν. Εἰς τὴν κλινικὴν τὴν ἐπομένην μοῦ τὸ ἀνήγγειλαν σταδιακῶς καὶ μὲ κρηρυλλίξεις. Τὸν ἐκλαυσα ὡς ἐάν ἦτο νέος καὶ ὄχι 86 ἐτῶν, ὅτε ὁ θάνατος θεωρεῖται φυσικός. Εἰς τὴν κηδεῖαν του μὲ ἀντεπροσώπευσαν ἄλλοι, ἀλλ' εἶναι χαρακτηριστικόν ὅτι δεκάδες μαθητῶν μου κρηρυλλοῦθησαν τὴν νεκροσιμον ἀκολουθίαν καὶ εἶτα ἦλθον νὰ μοῦ τὸ ἀναγγελοῦν « ἐγνώριζαμεν ὅτι θὰ εὐχαριστηθῆτε », μοῦ εἶπεν εἰς ἕξ αὐτῶν. Ἐτίμων τὸν διδάσκαλον τοῦ διδασκάλου των, πρῶγμα παρήγορον, εὐγενὲς καὶ ἐνθαρρυντικόν.

Ὁ Κων. Ἀμαντός¹ ἐγεννήθη τὸ 1874 εἰς τὴν Χίον, ὅπου ὑπὴρ-
 ρέτησεν ἐν ἀρχῇ ὡς δημοδιδάσκαλος. Μὲ συγκίνησιν ἐκανέβλεπε τοὺς
 γράφοντας ἀπὸ πολλοῦ μαθητὰς του τοῦ δημοτικοῦ Σχολείου. Ἐσπού-
 δασεν εἰς τὸ Μόναχον μὲ τὸν Krumbacher, ἐγνώρισεν καὶ τὴν φιλοσο-
 φικὴν Σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν, συνδεθεὶς ἰδίᾳ μὲ τὸν Γ. Ν. Κατζίδακιν
 (τοῦ ὁποίου ἡ σύζυγος Μαρία ἦτο κόρη τοῦ Ἀ. Μάμουκα). Ὁ Κα-
 τζίδακιν τὸν εἰσήγαγεν εἰς τὸ Ἱστορικὸν Λεξικὸν (ἀφοῦ πρὶν εἶχε
 περιπλανηθῆ εἰς τὰ σχολεῖα τοῦ ἔξω ἑλληνισμοῦ, Λευκωσίας, Καΐρου),
 εἰς τὴν Ἀκαδημίαν καὶ τὸ Πανεπιστήμιον. Τὸν Κατζίδακιν διεδέχθη
 εἰς τὴν προεδρίαν τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας (τῆς ὁποίας οὐσια-
 στικῶς προήδρευεν πολὺ πρὸ τοῦ 1941). Ἴσως διὰ τοῦτο ἔτυχον ἰδιαι-
 τέρως παρὰ τοῦ Ἀμάντου προσοχῆς οἱ συναδελφοὶ Κρητῆτες κ.κ. Κριαρᾶς,
 Καηρωμένος, Σκυριδάκης, Μανούσασκας καὶ ὁ γράφων, ἔχοντες πάντες
 σχέσιν πρὸς τὰ ἱστορικοφιλολογικὰ διαφέροντα τοῦ διδασκάλου των.
 Παρὰ ταῦτα ἡ ἐκτροπὴ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας καὶ τῆς « Ἀθη-
 νᾶς » ἀπὸ τὴν γραμμὴν τῆς παραδόσεως, μᾶς ἠνάγκασεν, τοὺς συντηρη-
 τικωτέρους ἐκ τῶν παλαιῶν ἐταίρων, τὸ 1948 νὰ τὸν παραμερίσωμεν ἀπὸ
 τὴν προεδρίαν τῆς Ἑταιρείας², πρᾶγμα τὸ ὁποῖον τὸν ἐψύχρανε πρὸς
 καιρὸν. Ταχέως ὁμως συνετάχθη πρὸς τὰς ἀπόψεις μας, συνεργασθεὶς εἰς
 τὸ περιοδικὸν (καὶ εἰς τὰ ἄλλα ὑπ' ἐμοῦ διευθυνόμενα, δηλ. τὴν ΕΕΒΣ,
 καὶ τὸ Δελτίον τῆς ΙΕΕΕ) καὶ οὐδεμίαν μνησικακίαν διετήρησεν διὰ τὸ
 ἐπεισὸδιον ἐκεῖνο. Ἄλλως τε εἶχε καταθλιβῆ ἀπὸ νεώτερα πολὺ σοβαρώ-
 τερα, ὥστε νὰ τὸ δικαιώσῃ μᾶλλον παρὰ νὰ τὸ ἐνθυμῆται μὲ πικρίαν.
 Δὲν εἶναι ἡ ὥρα νὰ γράψω τώρα τί ἐφρόνει περὶ τῶν « ἀρχηγῶν » τοῦ
 δημοτικισμοῦ, ζώντων καὶ τεθνεώτων, περὶ τῶν ὁποίων εἰς ἐμὲ ἐξεφρά-
 ζετο κατ' ἰδίαν ἐλευθέρως. Χάριν δείγματος θ' ἀναφέρω μόνον ὅτι εἶχε

1. Ὑπὸ τὸν ἑλεγχόν του ἐδημοσιεύθη ἡ βιογραφία του εἰς τὸν μέγαν
 τόμον « Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ἰ. Ἀμάντον », ἐξεδόθη ἀπὸ τοὺς μαθητὰς του,
 Ἀθήναι 1940, 8^ο, σσ. (IV) + ια' + 448, ἐν σσ. α' - δ' ἀπὸ τὸν Ἀλέξαν-
 δρον Βογιατζόγλου. Διὰ τὰς ἐορτὰς τοῦ Ὀκτ. 1953 ὁ « Φιλοτεχνικὸς
 Ὀμιλος Χίου » ἐξέδωκε τομίδιον « Ὀγδοηκοστὴ ἐπέτειος τοῦ καθηγητοῦ Κων-
 σταντίνου Ἰωάν. Ἀμάντου » 1954, 12^ο, σσ. 56 (+ 4), ὅπου αἱ προσφωνήσεις
 τῶν ἐπισήμων καὶ ἡ ἀντιφώνησις τοῦ ἐορτάζοντος κ.ἄ. ὑλίκόν.

Ἐραῖον ἀρθρον ἐδημοσίευσεν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Ἀμάντου ὁ περιληψ-
 νος μαθητὴς του κ. Κ. Θ. Δημαρᾶς εἰς « Τὸ Βῆμα » 26 Ἰαν. 1960. Ὁ
 ἐμβριθὴς ἀποχαιρετισμὸς ἐκ μέρους τῆς Φιλοσοφ. Σχολῆς τοῦ Παν. Ἀθηνῶν
 τοῦ συναδέλφου κ. Δ. Ζακυθηνοῦ ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν « Νέαν Ἐστίαν »
 67 (1 Φεβρ. 1960), σσ. 192 - 194.

2. Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκης, « Ἀθηνα » Ἐλ', 1957, σσ. 336 - 337.

διαφωνήσει και πρὸς τὸν ἡπιοτέρου καὶ τιμιώτερου ἐξ αὐτῶν, τὸν ἀείμν. Μανόλην Τριανταφυλλίδη. Ἦτο ἰδιότυπος δημοτικιστής, καθὼς ἦτο καὶ ἰδιότυπος δημοκρατικός. Χωρικός κατὰ βάλθος συντηρητικός, κατέχων τὰ ἐθνολογικά ζητήματα, πονῶν τὸν ἀγρότην, διαρκῶς μὲ τὴν προσοχὴν ἀγρυπνον πρὸς Βορρᾶν, ἀνεπιτήδευτος διδασκαλός, μὴ χρησιμοποιῶν κόμπου, μεγαληγορίαν, πατριωτικὰς κενολογίας, πιστεύων εἰς τὸ δαιμόνιον τοῦ Ἑλλήνου, τὰς ἱκανότητας τῆς Φυλῆς, τὴν κοινωνικὴν χρησιμότητα τῆς Ὀρθοδοξίας, οὐδεμίαν κατὰ βάλθος εἶχε συγγένειαν πρὸς τὰ ἀνατρεπτικὰ πνεύματα τὰ ὁποῖα ἀπέβλεπον πρὸς ἐπαναστατικὴν ἢ σοσιαλιστικὴν μεταρρύθμισιν. Δι' αὐτὸν ὁ Τοῦρκος καὶ ὁ Βούλγαρος δὲν ἔπαυον νὰ εἶναι Τοῦρκος καὶ Βούλγαρος. Ἡ ἱστορία εἶχε διδάξει τὸν Ἀμάντου πάρα πολλά, ὥστε νὰ μὴ ἐπιδοκιμάξῃ τὰς ἀκρότητας καὶ τῶν δύο ἐν Ἑλλάδι ἐκάστοτε διαμορφουμένων πολιτικῶν παραταξέων. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι μολονότι ἠγάπα μαθητὴν τοῦ ἀριστεροῦ (διατελέσαντα ἀξιωματικὸν τοῦ ΕΛΛΣ καὶ πολεμήσαντα κατὰ τῆς τιξέως κατὰ τὰ Δεκεμβριανά), ἐκπατρισθέντα, ἀξιολογώτατον λόγιον καὶ ἐρευνητὴν, δὲν ἐδέχθη νὰ τῷ ἀφιερῶσθαι οὗτος ἐρευνητικὴν του συγγραφὴν ἀσχετον πρὸς τὰ πολιτικὰ θέματα! Ταῦτα εἶναι ἀναγκαῖα νὰ γραφοῦν ἔστω καὶ μετὰ θάνατον, διότι ἡ ἀνάμειξις τοῦ Ἀμάντου εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἀριστερῶν ὀδηγουμένην ἐπιτροπὴν Πόλεως Ἀθηνῶν τῆς κατοχῆς, ἔδωκε τὴν δικαιολογίαν τῆς συγχύσεως εἰς τινὰς δημοσιογράφους ἢ καλοθεληταίς. Κατὰ τὰ ἄλλα δὲν θέλω νὰ παρουσιάσω αὐτὸν οὔτε προσκελόμενον πρὸς τὸν θρόνον, οὔτε θρησκευόμενον, οὔτε παραδοσιακὸν ἕπως ἄλλοι τινές. Τὸ θέμα εἶναι ὅτι καὶ οἶος ὑπῆρξεν ἦτο χρήσιμος εἰς τὴν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν.

Τοῦτο ἀπεδείχθη καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὅτε ἐξέδωκε δύο ἐλάσσονας συγγραφάς, τὴν σύντομον ἱστορίαν τῆς Μανῆς Σινᾶ (1953, Θεσσαλονίκη) καὶ τὴν σύντομον περὶ τῆς Κύπρου ἱστορίαν, ἐκδοθεῖσαν εἰς τὴν νέαν σειρὰν τῶν ἀφελίμων βιβλίων (1956) καὶ ἔγραψε τὴν ἐπίτομον Ἑλληνικὴν ἱστορίαν. Μὲ τὸ θέμα αὐτὸ — μοῦ τὸ εἶχε προαναγγελεῖ πρὸ τριετίας περίπου — ἦτο δύσκολον νὰ καταπιεσθῇ εἰς τοιαύτην ἡλικίαν, ὅταν μάλιστα θὰ ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰ προβλήματα τοῦ μυθικοῦ, τοῦ προϊστορικοῦ, τοῦ ἐλληνοιστικοῦ ἀρχαίου κόσμου. Μὲ κάποιαν ὑπερηφάνειαν μοῦ ἔδειξε τὸν παρελθόντα Νοέμβριον τὸ μέγα χειρόγραφον τῆς συγγραφῆς αὐτῆς, ἐξηγῶν διατὶ ἐβραδέου νὰ ἐπανέλθῃ ἐκ Χίου, ὅπου διέτριψε πέραν τοῦ θέρους. Τὸ φθι-

1. Τῇ ἀληθείᾳ ἠσυχολήθη καὶ μὲ τὸν εὐτρεπισμὸν τοῦ αἴφου του, ἐπιθυμῶν ὅπως τὰ ὁστά του εὗρον εἰς τὴν μυροβόλον νῆσον ἀνάπαυσιν.

νόπων αὐτό, τὸ τελευταῖον τῆς ὥριμου ζωῆς του, τὸ ἀφιέρωσεν εἰς τὴν συγγραφὴν τῆς ἀνεκδότου ἱστορίας, διὰ τὴν ὁποίαν μ' ἐβεβαίωσεν ὅτι εἶχεν εὑρεῖ τρόπον τυπώσεως¹. Ἐγὼ πάλιν ἐπέμενα ἐπὶ τῆς ἀνάγκης νὰ τελειώσῃ τὰς « Σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Τούρκων », ἔργον τοῦ ὁποίου τὸν Α' τόμον μόνον εἶχεν ἐκδώσει (1955)². Ὅλαι αὐταὶ αἱ βασικαὶ ἐργασίαι, καὶ ἡ ἐπαγέχδοσις τῆς Εἰσαγωγῆς καὶ τῆς Ἱστορίας μὲ βελτιώσεις, ἀφείλονται εἰς τὴν θεληματικότητα καὶ τὴν ἀκατάβλητον ἐπιμονὴν τοῦ Κ. Ἀμάντου, νὰ σφραγίσῃ καὶ τὴν ἐποχὴν μας (πέραν τῆς ἰδικῆς του) διὰ τῆς παρουσίας του καὶ νὰ προβάλλῃ τὰς ἐθνικὰς ἀπόψεις τῆς ὁποίας ἐπίστευεν. Αὐτὴ ἡ ἀκατάλυτος ζωτικότητα, ἡ κρυπτομένη εἰς βραχὺ καὶ ἀσθενὲς σῶμα, κακουχηθὲν ἐκ νεότητος, ἐξηγεῖ τὴν ἐπιμονὴν μὲ τὴν ὁποίαν ὁ σοφὸς γέρον διέκρινε τὰς προσωπικότητας τῆς Βυζαντινῆς Ἰδίᾳ Ἱστορίας, εἰς ζωτικὰς καὶ μὴ, ἐπίστευεν εἰς τὸ κύτταρον. Ἡ πίστις αὐτὴ ὁρμωμένη ἀπὸ τὴν ἀκατάβλητον ἔφεσιν τῶν Χίων πρὸς τὴν θάλασσαν, τὰ γράμματα καὶ τὴν ἐμπορίαν, ἐκύκλωνεν ὅλην τὴν Ἑλληνικὴν ἐθνότητα, πρὸς τὴν ὁποίαν ἀπέβλεπε μετὰ σταθερότητος ὁ διδάσκαλος.

Δι' αὐτὸ περαιτέρω θὰ μεταφέρω ὅσα (ἐκπροσωπῶν ἐπισήμως τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν) εἶπον ἐν Χίῳ τὴν 11^{ην} Ὀκτωβρίου 1953, ἑορταζομένης τῆς 80ετηρίδος τοῦ διδασκάλου μου, ἐνώπιον ἐκείνου καὶ πληθούσης ὁμηγύρευος. Νομίζω ὅτι δὲν θὰ ἡδυνάμην, τώρα μάλιστα, νὰ προσθέσω σημαντικὰ πράγματα. Ἀπεναντίας ἀξίαν ἔχει ὅτι τὰ υλοθετῶ καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του.

Β'

Ἀναλογίζομαι τί θὰ ἦτο ἡ Νεοελληνικὴ ἐπιστήμη, τὰ βυζαντινὰ καὶ τὰ ἀρχαῖα, χωρὶς τὰς δύο μεγάλας μορφὰς τῆς τουρκοκρατίας : τὸν Λέοντα Ἀλλάτιον τοῦ 17^{ου} αἰῶνος, μέγαν ἐρευνητὴν καὶ θεμελιωτὴν τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν, τῆς ἐκδοτικῆς, τῆς λαογραφίας, ἐξαίρετον παλαιογράφον, κριτικὸν καὶ θεολόγον. Καὶ τὸν ἀνυπέρβλητον ἐκείνον Ἀδαμάντιον Κοροῆν, τὸν θεμελιωτὴν τῆς Νεοελληνικῆς παιδείσεως, τὸν ὁδηγήσαντα τὸ Ἔθνος πρὸς τὰς πηγὰς τῆς σοφίας καὶ

1. Πρὸβλ. τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ὑπουργοῦ κ. Κ. Καλλιὰ εἰς τὴν « Νέαν Ἑστίαν » 67 (1-2-1960), σ. 194.

2. Πρὸβλ. ὅσα ἔγραψα περὶ τῶν δύο βιβλίων τοῦ Ἀμάντου εἰς τὴν ΕΕΒΣ ΚΣ', 1956, 407-408 καὶ τὴν « Ἀθηναῖν » ΝΘ', 1955, 295-297.

τῆς Ἀρετῆς, τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ταμόντα τὸν δρόμον τῆς ἐρεῦνης τῆς Γλώσσης. Καὶ οἱ δύο αὐτοὶ γίγαντες τῆς Φιλολογίας ὑστά-
νοντο Χῖοι πάντοτε, μολονότι ἔπραγον δι' ὅλης τῶν τῆς ζωῆς τὸν πικρὸν
ἄρτον τῆς ξενιτείας, φεύγοντες τὴν βαρβαρότητα τῶν Ὀθωμανῶν. Καὶ
κοντὰ εἰς αὐτοὺς ἐνθυμοῦμαι δεκάδας ἄλλων λογίων Χίων, ὑπηρετη-
σάντων τὰ Γράμματα, τὴν ποιητικὴν, τὴν Ἐκκλησιαίαν, τὰς ἐπιστήμας
ὅπως ὁ Γεώργιος Κορέσσος, ὁ Νεόφυτος Βιάμβιος, ὁ Λωρόθεος Πρώϊος,
ὁ Ἀνδρέας Μάμουκας, ὁ Ἀλέξανδρος Πασπάτης, ὁ Γεώργιος Ζολώτας,
αὐτὸς ὁ γιὰ τῆς καταγωγῆς Ψυχάρης. Καὶ μὴ εἴπη τις ὅτι συμπτωματι-
κῶς ἐξεπορεύθησαν τῆς νήσου Χίου τόσοι φιλόλογοι ἄνδρες καὶ ὅσοι
φιλότεχνοι καὶ τῶν γραμμάτων φίλοι ὡς ζῶντες σιωπῶνται. Λιότι ἢ
φιλολογικὴ παράδοσις εἶναι μέγα τι καὶ οἱ ἀπερχόμενοι, μολονότι πρό-
κεινται ὡς παράδειγμα καὶ διδάγμα ὀλοκλήρου τοῦ Ἔθνους, ἐν τούτοις
φιλοτιμοῦν τοὺς νεωτέρους, ὥστε ν' ἀναλαμβάνουν τὴν πνευματικὴν
σκατάλην καὶ νὰ συνεχίζουσι τὸν δρόμον. Τέρμα εἰς τὰς ἀναζητήσεις
αὐτὰς δὲν ὑπάρχει, καθὼς ἡ Ἱστορία τοῦ Ἔθνους συνεχίζεται καὶ ἡ
ἐρευνα ἐκάστοτε λαμβάνει καὶ νόημα μὲ τὸ ὁποῖον συνειδητοποιεῖται
ἀπὸ τοὺς νέους βλαστούς, τοῦ αὐτοῦ αἰωνίου καὶ ἀκαταλύτου δένδρου.

Αὐτῆς τῆς μεγάλης πνευματικῆς παραδόσεως, ἡ ὁποία εἶναι καὶ
συγγραφικὴ ἀλλὰ καὶ διδασκαλική, συνεχιστὴς εἶναι ὁ τιμώμενος σήμε-
ρον Χῖος καὶ Ἕλληνας διδάσκαλος Κωνσταντῖνος Ἀμαντός. Ἄν ἀνῆκει
εἰς ἐμὲ νὰ ἱστορήσω τὰ τοῦ βίου του καὶ τὰ τῆς δρασίσεώς του ἐν Χίῳ,
μετὰ τὰς ἐξαιρέτους σπουδὰς εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὸ ἔξωτερικόν, αὐτὸ
καὶ νὰ ὑπομνήσω τὴν δρᾶσιν του εἰς τὴν Κύπρον, τὴν Αἴγυπτον, καὶ
τὴν ὑπηρεσίαν του εἰς τὸ Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ἀκαδημίας. Οὐδ' εἴ-
μαι ὁ ἀρμόδιος διὰ ν' ἀναπτύξω ἐδῶ τὴν δρᾶσιν του εἰς τὴν Ἀκαδη-
μίαν Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας προήδρευσεν εἰς κινδυνώδη ἐποχὴν, ἢ τὰ
ἔργα του ὡς Ὑπουργοῦ τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας. Εἰς ἐμὲ ἀνῆκει νὰ
γράψω δι' ἀτελῶν γραμμῶν καὶ μὲ πᾶσαν συντομίαν τὸ ἔργον του ὡς
ἐπιστήμονος καὶ ὡς διδασκάλου ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ. Ὅτε
τὸ 1925 ἐξελέγη καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας, ὁ ὑποφαινόμε-
νος ἤμην δευτεροετῆς φοιτητῆς καὶ καλῶς ἐνθυμοῦμαι ὅτι ὄρθιος ἀπὸ
τοῦ φοιτητικοῦ θεωρείου τῆς αἰθούσης τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστη-
μίου παρηκολούθησα τὸν ἐναρκτήριόν του λόγον. Ὅφειλω δὲ νὰ ὁμολο-
γήσω ὅτι μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης τὰ ἐνδιαφέροντά μου ἐστρέφοντο
περὶ τὴν Ἀρχαιολογίαν καὶ τὴν Νεοελληνικὴν Λογοτεχνίαν.

Κατὰ τὰ τρία ἐπόμενα ἔτη παρηκολούθησα τὸ μίθημα τοῦ καθη-
γητοῦ, καὶ ὅταν δὲν εἶχον πρὸς τοῦτο ὑποχρέωσιν. Ἐνθυμοῦμαι καλῶς

τὴν γοητείαν, τὴν ὁποίαν ὁ Ἄμαντος ἤσκει διδάσκων. Τὸ ἀκροατήριόν του δὲν ἦτο πολυπληθές, ὁ ἴδιος δὲν ἦτο ρήτωρ, ἡ φωνή του ἦτο ἰσχνή καὶ αἱ χειρονομίαι του δὲν ἦσαν ἠρμοσμένα πρὸς τὸν λόγον. Ἐν τούτοις ἡ ἀπλῆ, ἄνευ στόμφου, γλῶσσα μὲ τὴν ὁποίαν ἐδίδασκεν, ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἐπελαμβάνετο τῶν θεμάτων, ἡ λογικὴ βάσανος τῶν ἱστορουμένων, τὸ γεγονός ὅτι πέραν τῶν πραγμάτων καὶ δὴ τῶν ὀνομάτων, τῶν χρονολογιῶν, τῶν μαχῶν, (καὶ ἡ μνήμη του ὑπῆρξε παρομιώδης) ἐπροχώρει εἰς τὴν κρίσιν καὶ εἰς τὴν θεώρησιν, ἐπρόσεχε τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ, τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν εἶχον τὰ Γράμματα, ἡ Τέχνη, ἡ Κοινωνικὴ ὀργάνωσις, ἡ φιλανθρωπία, τὸ ἀγροτικὸν στοιχεῖον — ἀπὸ τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος προήρχετο — τέλος ἡ τεκμηρίωσις ὅλων αὐτῶν καὶ ἡ ἄλλειψις πάσης, συνήθους τότε καὶ δυστυχῶς καὶ νῦν, λογοκοπίαις διὰ τῆς ὁποίας ἀναπληρώνεται ἡ ἀντίκρουσις τῶν θεμάτων, ὁ τρόπος λέγειν αὐτὸς τῆς παραδόξου διδασκαλίας εἶλκυε τὸν σκεπτόμενον φοιτητὴν. Κατόπιν ὁ καθηγητὴς εἶλκυε καὶ ὁ ἴδιος ὡς ἄνθρωπος, ἦτο πρόθυμος εἰς οἰκείωσιν τὴν ὅση ἦτο ὠφέλιμος διὰ τὸν φοιτητὴν. Οὐδέποτε, οὔτε τότε, οὔτε μετὰ ταῦτα ἠκούσθη ἐκ τοῦ στόματός του λόγος ὀργῆς, διαβολῆς ἢ ἄσκοπος. Ταῦτα πάντα βεβαιοῦν τὴν προσωπικὴν του γοητείαν, τὴν περὶ αὐτὸν συγκέντρωσιν τῶν ἀρίστων φοιτητῶν (καὶ εἴτα νέων ἐπιστημόνων), ποικίλων διαφερόντων, τοὺς ὁποίους ἐκεῖνος πάντοτε ἐνεθυμείτο καὶ ὑπεστήριξε λελογισμένως καὶ ἠτύχησε νὰ ἴδῃ μετὰ ταῦτα καταλαμβάνοντας τὰς ἔδρας τὰς σχετικὰς μὲ τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς μεσαιωνικὰς σπουδὰς, ἀλλὰ καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ ἄλλας τοῦ πολιτισμοῦ ἐκδηλώσεις εἰς τὰ δύο Πανεπιστήμια, τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης.

Ὡς διδάσκαλος ὁ Ἄμαντος εἶχε τὴν ἐξαιρετικὴν τύχην νὰ προέρχεται ἐκ τοῦ διδακτικοῦ κόσμου, νὰ ἔχῃ παιδαγωγῆσαι ἀνθρώπους ἀπὸ τοῦ δημοτικοῦ Σχολείου μέχρι τῆς ἀνωτέρας Γυμνασιακῆς τάξεως. Ἐγνώριζεν ἐπομένως τὴν ψυχολογίαν τοῦ θρανίου καὶ ἐπρόσεχε τοὺς καλοὺς καὶ πτωχοὺς φοιτητάς, ἐστρεφε τὰ ἐνδιαφέροντα τῶν μαθητῶν του πρὸς πεδία γόνιμα. Ἐπίσης εἶχε κατάρτισιν οὐ μόνον ἱστορικὴν, ἀλλὰ καὶ φιλολογικὴν, διότι τὰ γλωσσικά του διαφέροντα, ὅπως ἐφάνησαν καὶ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς γλώσσης τῆς Χίου καὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του εἰς τὸ Ἱστορικὸν Λεξικόν, τοῦ ἔδιδον τὴν ἰκανότητα νὰ ὑπηρετῇ τὴν Ἱστορικὴν Ἐπιστήμην διὰ τῆς ἐτυμολογίας τῶν τοπωνυμίων καὶ τῶν ὀνομάτων. Ἀνάλογα εἶναι καὶ τὰ φιλολογικὰ του διαφέροντα, τὰ ὁποῖα τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν ἀσφαλεστέραν μέθοδον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, δηλαδὴ τὴν ἱστορικὴν, εἰς τὴν ἐξέτασιν φιλολογι-

κῶν προβλημάτων σχέσιν ἔχόντων πρὸς τὰ ἔργα συγγραφέων ὡς ὁ ποιη-
 τῆς Ρήγας Βελεστινλῆς καὶ ὁ συγγραφεὺς Ἄδ. Κοραΐς. Μὲ τοὺς δύο
 ἄλλωστε προδρόμους αὐτοὺς τῆς Ἑλληνικῆς Ἑπαναστάσεως ἠσχολήθη
 συστηματικῶς ὁ διδάσκαλός μας καὶ καρπὸς τῶν ἐρευνῶν του ἀπόκειν-
 ται πολλαὶ μελέται. Ἡμεῖς ὡς φοιτηταὶ ἐγνωρίζομεν κυρίως τὸν ἐπι-
 στήμονα Ἄμαντον ἀπὸ τὰ παλαιὸν ἔκεινο καὶ σήμερον ἀκόμη χρησι-
 μώτατον βιβλίον περὶ τῶν Βορείων γειτόνων τῆς Ἑλλάδος. Γραμμένον
 μὲ σαφήνειαν, γνῶσιν καὶ ἀπαθῶς, ἐδείκνυε τὴν θέσιν τῆς Ἑλλάδος ἐν
 μέσῳ τῶν γειτονικῶν αὐτῆς κρατῶν, τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα τὴν συνέ-
 δεον μὲ αὐτὰ καὶ τὴν ἱστορικὴν τῶν Βαλκανικῶν Λαῶν συνάφειαν. Διὰ
 πρώτην φοράν ἐρχόμεθα εἰς ἐπαφὴν μὲ ζητήματα *ἔθνολογικά*. Καὶ ὅτε
 ὀριμώσαμεν, ἀντελήφθημεν ποίας σημασίας ἦτο ἡ συμβολὴ τοῦ Ἄμαν-
 του εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν ἀναλόγων ζητημάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων
 προεῖχε τὸ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Βορείου Ἡπείρου. (ὅτι) ἡ Ἱστο-
 ρία συνηριῶτο πρὸς τὰς ἐκιδιώξεις τῆς σήμερον καὶ ἐτίθετο εἰς τὴν
 ὑπηρεσίαν τῆς ἐθνικῆς ζωῆς. Τὴν ζωὴν αὐτὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἠδύ-
 νατο νὰ ἴδῃ ὁ Ἄμαντος, μετὰ τὸν Παπαρηγόπουλον, ἐνιαίαν ἀπὸ τῆς
 ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον, μέσῳ τοῦ Βυζαντίου, τὴν ἱστορίαν τοῦ
 ὁποίου ἐδίδασκε, καὶ τῆς ἀνερευνήτου ἐπαρκῶς τουρκακρατίας, τῆς ὁποίας
 τὴν ἔρευναν διὰ πολυαριθμῶν μελετῶν προήγαγε, διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν
 ἔνδεκα τόμων τοῦ περιοδικοῦ «Ἑλληνικά»¹. Ἄλλ' ἡ κεντρικὴ ἰδέα τῆς
 ἐνότητος δὲν ἠδύνατο νὰ δικαιολογήσῃ πλέον ἐπαρκῶς τὴν σύνταξιν
 νέου ἔργου, Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὸν τομέα εἰς τὸν ὁποῖον ὁ
 καθηγητῆς ἀπέβλεψε, δηλονότι τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς δια-
 μορφώσεως τοῦ Ἀνατολικοῦ κράτους μέχρι τῆς κατὰ τὸ 1204 καταλύ-
 σεώς του ὑπὸ τῶν σταυροφόρων, ὑπῆρχον ἀπειρα προβλήματα, τὰ ὁποῖα
 ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπισθοῦν. Καὶ ἡ ἀντιμετώπισις των ἐγένετο ἐν ὄψει
 τεραστίας βιβλιογραφικῆς κινήσεως, ἡ ὁποία ἐπηκολούθησε τὴν ἀπὸ
 τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καλλιέργειαν τῶν βυζαντινῶν καθό-
 λου σπουδῶν ἀνὰ τὸν κόσμον. Πέραν τῆς ἐνότητος ἐξετάσθησαν ἔθνο-
 λογικὰ ζητήματα βασικῆς σημασίας. Ἀπεδόθη ἡ προσήκουσα θέσις
 εἰς τὴν συμβολὴν τοῦ ἀγροτικοῦ στοιχείου εἰς τὸν πολιτισμὸν. Ἐδόθη
 προσοχὴ εἰς τὰς πολιτιστικὰς ἐκδηλώσεις, τὰ γράμματα καὶ ἰδίαι τὴν
 φιλανθρωπίαν. Ἐχρίθησαν ἀνθρωπιστικῶς, κάποτε μετὰ τινος ἀδυστη-

1. Ἡ συμβολὴ τοῦ συνδιευθυντοῦ τοῦ ἐν λόγῳ περιοδικοῦ εἰς τὴν σύν-
 ταξιν καὶ ἐκδοσιν αὐτοῦ ὑπῆρξε (διὰ τοὺς γνωρίζοντας τὰ πράγματα) ὅπως
 ἀσήμαντος.

ρότητας, αί μεγάλαι μορφαί τοῦ Βυζαντίου. Μὲ ἀπλότητα καὶ σαφήνειαν ἤχθησαν ἐνώπιον ἡμῶν αὐταὶ καὶ τὰ ἔργα τῶν. Καὶ οὐδὲν ἀμάστυρον ἐτέθη εἰς τὸ μέγα αὐτὸ ἔργον, γέμον πρωτοτύπων χωρίων τῶν συγγραφέων τῶν ὁποίων ὁ Ἄμαντος ἦτο ἐγκρατής. Τὸ ἔργον τοῦτο διευκλώθη εἰς τὴν Εἰσαγωγήν καὶ εἰς τοὺς δύο τόμους τῆς Ἱστορίας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, ἐκ τῶν ὁποίων εὐτυχήσαμεν νὰ ἴδωμεν ἐσχάτως καὶ δευτέρας ἐκδόσεις.

Εἰδικώτερον ὡς ἱστορικός ὁ Ἄμαντος ἐπρόσβηξε τὸ ζήτημα τῆς μεταναστεύσεως, διὰ τῆς ὁποίας οἱ Ἕλληνες διεσπάρησαν εἰς ὄλον τὸν κόσμον καὶ ἐξηντλήθησαν καὶ ὀλιγόστειναν. Διὰ τὸν σύγχρονον Ἑλληνισμόν τὸ πρόβλημα τοῦτο εἶναι σπουδαῖον, ἀφοῦ μάλιστα οἱ πόροι ἐκ τοῦ συναλλάγματος, τὸ ὁποῖον ἀποστέλλουν οἱ νοσταλγοὶ ἀπόδημοι εἶναι ὑπολογίσιμοι καὶ τὸ Κράτος δι' αὐτὸν τὸν λόγον εὖ νοεῖ τὴν ἀποδημίαν. Ὅρθῶς ὁ Ἄμαντος ὑπέδειξεν ὅτι ἂν ἡ Ἑλλάς, ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἤδη, ἐσταθεροποιεῖ τὰ πρὸς βορρᾶν σύνορά της, ἀντὶ νὰ ἐξαπλώνεται εἰς ὅλα τὰ λιμάνια τοῦ κόσμου, θὰ ἤμεθα ἰσχυρότεροι καὶ τὸ ἑλληνικὸν αἷμα δὲν θὰ ἐχρησίμευε διὰ νὰ ἐμπλουτίσῃ τὸ αἷμα ἄλλων λαῶν. Αὕτη ἡ αἰμορραγία τοῦ ζωηροτέρου καὶ παραγωγικωτέρου ἑλληνικοῦ στοιχείου θὰ ἔπρεπε νὰ λείψῃ.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἀπέδωκε πάντοτε ὁ Ἄμαντος εἰς τὸ ἀγροτικὸν στοιχεῖον, ἐκ τοῦ ὁποίου ὁ ἴδιος προήρχετο· τοῦτο εἶναι ἱκανὸν ν' ἀνανεώῃ τοὺς φθειρομένους ὀργανισμοὺς τῶν πόλεων καὶ νὰ συντηρῇ τὴν θρησκείαν, τὴν γλῶσσαν, τὰς παραδόσεις. Εἰς αὐτὸ ὀφείλομεν τὴν διάσωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Αἱ δύο αὐταὶ κεντρικαὶ ἰδέαι, ἡ ἐκτίμησις τῆς σημασίας τοῦ ἀγροτικοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὴν αἰμορραγίαν τῆς μεταναστεύσεως, συνδυάζονται εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ἄμαντου μὲ τὴν διάθεσιν τῆς φιλανθρωπίας καὶ τὴν ἔρευναν τῆς ὀργανώσεως τῆς κοινωνικῆς εὐποιίας εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν μετ' αὐτὸ Ἑλλάδα.

Αὐτὸ εἶναι τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἐχάρισεν εἰς τὸ ἔθνος γενικώτερον, εἰς τὴν φοιτητικὴν νεολαίαν εἰδικώτερον ὁ Ἄμαντος.

Καὶ παρ' αὐτὸ ὑπάρχουν μεγάλα ἐπιτεύγματα, διεσκορπισμένα εἰς περιοδικὰ καὶ αὐτοτελεῖς τόμους, ὅπως τὰ « Σιναϊτικὰ Μνημεῖα ἀνέκδοτα », ἡ « Σύντομος Ἱστορία τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Σινᾶ », « Ἱστορικαὶ Σχέσεις Ἑλλήνων, Σέρβων καὶ Βουλγάρων » (1949) κλπ. Μερικὰς αὐτοτελεῖς μελέτας συνεκέντρωσεν ὁ Ἄμαντος εἰς τὸν τόμον « Μικρὰ Μελετήματα » (1940) καὶ ὁ Φιλοτεχνικός Ὅμιλος εἰς τὸν ἀναμνηστικὸν τόμον « Ἄρθρα καὶ Λόγοι » (1953). Εὐχόμεθα ὅπως ἡ συνεκέντρωσις

αὕτη συνεχισθῆ, ὥστε νὰ καταστοῦν προσιτὰ διάφοροι διεσπαρμένοι καὶ δυσεύρετοι τὸ νῦν μελέται τοῦ καθηγητοῦ.

Σημαντικὴ ἐργασία, ἡ ὁποία δὲν εἶναι φανερὰ διὰ τοὺς μακρόθεν παρακολουθοῦντας τὰ πράγματα, εἶναι ἡ φροντις τοῦ Ἐπιμετῆου διὰ τὴν καλὴν λειτουργίαν τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ καὶ τῶν ἀρχείων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἰδρυμάτων τὰ ὁποῖα κατέστησε φυτώριον ἐπιστημονικόν, ὅπου συνεκεντρώθησαν οἱ καλύτεροι νέοι φιλόλογοι, οἱ ἐργαζόμενοι διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ δυνάμενοι νὰ ἐξελεχθοῦν. Σήμερον τὰ ἀρχεῖα αὐτὰ ἐκδίδου ἴδια περιοδικὰ καὶ αἱ γλωσσικαί, μεσαιωνικαὶ καὶ λαογραφικαὶ ἰδίαι σπουδαὶ προάγονται συστηματικῶς. Τὸ Ἱστορικὸν Λεξικὸν ἐτύπωσε τρεῖς τόμους¹ καὶ ἐπεξετάθη εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἱστορικῶν προσώπων τῆς τουρκοκρατίας, διὰ τοῦ ἰδρυθέντος Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἐργασία τοῦ Ἐπιμετῆου εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ σωματεῖα, ὑπῆρξε πάντοτε ἐπίμονος καὶ δημιουργικὴ. Οὕτως εἰς τὴν Γλωσσικὴν Ἐταιρείαν ἐφρόντισε πάντοτε νὰ ἐξακολουθήσουν οἱ διαγωνισμοὶ διὰ τὴν συλλογὴν ὕλικου καὶ αἱ ἀποστολαὶ διὰ τὴν γλωσσικὴν ἔρευναν τῶν πλέον ἀγνώστων Ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν, ὡς ἡ Β. Ἰπείρος, ἡ Μακεδονία κλπ. Ἐπὶ ἔτη προήδρευσε τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας καὶ συνέτασσε τὸ περιοδικόν της « Ἀθηνᾶ ». Ἰδρυσεν τὴν « Ἑλληνικὴν Ἐταιρείαν Ἱστορικῶν Μελετῶν », διὰ τῆς ὁποίας ἐξηκολούθησε τὴν ἔκδοσιν τοῦ περιοδικοῦ « Ἑλληνικά ». Καὶ εἰς συνέδρια πολλὰ καὶ εἰς διαφόρους χώρας ἐξεπροσώπησε τὴν Ἑλλάδα καὶ αἱ ἀνακοινώσεις του πάντοτε ἠκούσθησαν μετὰ προσοχῆς, καθὼς μετὰ σεβασμοῦ ἐγένετο δεκτὴ ἡ προσωπικότης του.

Βεβαίως ἡ πενιχρὰ αὐτὴ σκιαγραφία ἵνα ἐπρεπε νὰ περιλάβῃ καὶ ὀλίγα λόγια διὰ τὸ ἦθος τοῦ διδασκάλου. Καθὼς ἤδη εἶπον, ἡ μορφή του ἐπεβάλλετο εἰς τοὺς μαθητὰς του. Ἡ δικαιοκρατία του ἦτο παροιμιώδης, οὐδέποτε δ' ὑπετίμησεν ἐπιστημονικὸν ἐργάτην μὲ τὸν ὅποιον εὐρέθη εἰς ἀντίθεσιν. Μακρὰν τῶν ἐφημέρων καὶ ματαίων φιλοδοξιῶν, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν μόρφωσιν ἐπιστημόνων καὶ ἀνθρώπων, ὑπεκκαίων τὰς ἱκανότητας τῶν ἐξελεξιμένων καὶ μὴ δημιουργῶν προατριβίς μὲ τοὺς ἄλλους, σώφρων, εὐθύς καὶ τίμιος ἐκράτησεν ὑψηλὰ τὴν ἀνατεθεισάν αὐτῷ ὑπὸ τῆς Πολιτείας ἐντολήν, ὥστε νὰ εἶναι ὁ ἴδιος ὑπόδειγμα

1. Ὅπου σπουδαῖον συνεργάτην εἶδεν ὁ Ἐπιμετῆς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀρχιμ. Ἀνθίμου Παπαδοπούλου, ἐπὶ ἔτη γραμματέως τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας καὶ διευθυντοῦ τῆς « Ἀθηνᾶς ».

E. r. Z. P. K. τ. Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ἐργατικότητα, σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης εἰς τοὺς ἄλλους. Οὕτω ἐμέρισεν ἑαυτὸν μεταξὺ τῆς διακονίας τῆς θεωρητικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ὑπηρεσίας τῆς πρακτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐμέρισεν, ἐὰν ἀποχωρίζεται ὁ ἐκ τοῦ αὐτοῦ κινήτρου ἀγόμενος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Πατρίδος καὶ τῆς Ἐπιστήμης.

Γ'

Αἱ ἐν τῇ « Ἀθηνᾶ » δημοσιευθεῖσαι πραγματεῖαι, ἀνακοινώσεις καὶ βιβλιοκρισίαι τοῦ Κ. Ἰ. Ἀμάντου.

Τοπωνυμικὰ σύμμεικτα, ΚΒ', 1910, 187-204.

Ποικίλα γλωσσικά, ΚΓ', 1911, 479-490.

Περὶ τῆς λ. γουλλί, ΚΤ', 1914, 281.

Μέγαρον, μεγαρίζω, ΚΣ', 1914, Λεξ. Ἐσχ., 101-108.

Συμβολὴ εἰς τὸ τοπωνυμικὸν τῆς Χίου, ΚΖ', 1915, Λεξ. Ἐσχ., 12-48.

Προσθήκη εἰς τὸ τοπωνυμικὸν τῆς Χίου, ΚΖ', 1915, Λεξ. Ἐσχ., 157.

Λεξικογραφικά, ΚΗ', 1916, Λεξ. Ἐσχ., 85-91.

Περὶ νεωτέρων σημασιῶν λέξεων ἐπικυρουσῶν παλαιότερας ὑπόπτους, ΚΗ', 1916, 340.

Ἐτυμολογικά, ΚΗ', 1916, Λεξ. Ἐσχ., 124-129.

Περὶ τῆς ἐκ τῆς γλωσσικῆς ἐρεῦνης διαφωτίσεως ἱστορικῶν γεγονότων.

Περὶ τῶν λ. Στενημάχου καὶ κατέρατα, ΚΘ', 1917, 311.

Κούταλι - Κουτάλι, ΚΘ', 1917, Λεξ. Ἐσχ., 15-16.

(Βιβλιοκρισίαι) Ἀδαμαντίου Ἰ. Ἀδαμαντίου, Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ΛΑ', 1919, 173-190.

Περὶ τῶν σλαυικῶν ἐπιδρομῶν εἰς Μακεδονίαν, ΛΒ', 1920, 197.

Περὶ τοῦ Παχωμίου Ρουσάνου, ΛΓ', 1921, 204.

Ἡ ἑλληνικὴ φιλανθρωπία κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, ΛΕ', 1923, 131-164.

Περὶ τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μ. Ἀσίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ΛΕ', 1924, 241.

Περὶ τῆς μεσαιωνικῆς παροιμίας « ἡ πτωχεία κατέδειξε τὰ μοναπλά » καὶ περὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ὀρφανοτροφείου Κωνσταντινουπόλεως, ΛΕ', 1924, 254.

Περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων γενικωτέρας χρήσεως γεωγραφικῶν ὀνομάτων καὶ περὶ ἐθνικῶν ἀπαντώντων ὑπὸ διπλοῦς τύπους, ΛΕ', 1924, 255.

Περὶ τοῦ ὀνόματος Καντακουζηνός καὶ τῶν λέξεων τοξική, τοξῆτον καὶ πολιτικός, Μ', 1928, 198 - 199.

Περὶ τῶν μεσαιωνικῶν ὀνομάτων Κατωτικός, Στενόν, Ἄβυδος, Μο-
νοίκια, Μαῦρον ὄρος, Μ', 1928, 209.

Περὶ τῶν σχέσεων ὀρθοδόξων καὶ καθολικῶν ἐν Χίφ, ΜΓ', 1931, 222.

Ἱατροσοφικὸς κώδιξ, ΜΓ', 1931, 148 - 170.

Γεώργιος Κορέσσιος, ΜΓ', 1935, 191 - 204.

Ἀνέκδοτον σχέδιον διαλόγου τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ, ΜΓ', 1935,
257 - 277.

Κωνσταντῖνος Ροδοκανάκης, ΜΖ', 1937, 264 - 266.

Νέαι μελέται περὶ τοῦ Ρήγα Βελεστινλή, ΜΗ', 1938, 242 - 249.

(Βιβλιοκρισία) Erd. Hanisch, Geschichte Russlands, Ν', 1940,
263 - 266.

κύριος, ΝΑ', 1941, 124 - 126.

Γεώργιος Χατζιδάκις (1848 - 1941), ΝΒ', 1947, 7 - 9.

(Βιβλιοκρισία) F. Babinger, Mehmed der Eroberer und seine
Zeit, ΝΖ', 1953, 398 - 401.

9 Φεβρουαρίου 1960.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΛΛΑΚΙΣ